

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Міністерства внутрішніх
справ України

05. 10. 2022 року № 635

КОНЦЕПЦІЯ
осучаснення та розвитку
Національного музею «Чорнобиль» на період до 2025 року

I. Загальні положення

1. Становлення музею

Національний музей «Чорнобиль» (далі – Музей) – державний культурно-освітній та науково-дослідний заклад, призначений для вивчення, збереження, використання і популяризації пам'яток і реліквій, пов'язаних із Чорнобильською катастрофою та її наслідками.

Музей створений згідно з наказом Міністерства внутрішніх справ України від 18 травня 1992 року № 275 «Про створення музею Чорнобиль» на базі фотодокументальної виставки «Пам'ять мужності і слави», організованої учасниками ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС – пожежними Київщини в першу річницю трагедії (квітень 1987 року). Загальна площа приміщень Музею – 1837,40 кв. м, експозиційна – 1065,0 кв. м. Перша експозиція складалася лише з 200 експонатів, які розповідали про подвиг пожежних у Чорнобилі.

Музей розташований в історичній частині міста Києва на Подолі, на території пам'ятки археології місцевого значення «Культурний шар Подолу, IX – XVIII ст.», пам'ятки ландшафту, історії місцевого значення «Історичний ландшафт Київських гір і долини р. Дніпра» (III – II тис. до н.е. - XI – XIX ст.) та на території Державного історико-архітектурного заповідника «Стародавній Київ».

За роки функціонування Музею відбулися значні кількісні та якісні зміни в його фондовій роботі. Зокрема сформовано колекцію, що нараховує майже 17 тисяч одиниць предметів основного фонду, значна частина яких є унікальними. Музейні експонати автентичні, пройшли очищення та дезактивацію.

Сьогодні за кількістю і значенням колекцій Музей є найбільшим в Україні та світі державним сховищем реліквій, пов'язаних із наймасштабнішою техногенною та радіоекологічною катастрофою сучасності (фотодокументальні матеріали, документи, мапи, нагороди, твори образотворчого мистецтва (живопис, скульптура), друковані періодичні видання тощо). У постійній експозиції Музею представлено 10 225 експонатів.

З точки зору надання послуг Музей знаходиться у вигідному місці – поруч з Контрактовою площею, де зазвичай люблять відпочивати кияни й гості столиці та перетинаються ключові туристичні маршрути. Особливість Музею полягає в тому, що в Києві та Україні лише цей Музей може найповніше представити відвідувачу матеріали про історію Чорнобильської АЕС, розвиток атомної

промисловості України, культові реліквії, а також історико-етнографічні предмети Чорнобильського Полісся.

2. Тип закладу, статутна діяльність

Музей відповідно до свого Статуту Національного музею «Чорнобиль», затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України від 19 серпня 2004 року № 966 (далі – Статут) є науково-дослідним, культурно-освітнім та науково-методичним центром із Чорнобильської катастрофи.

Профіль Музею – історичний.

Музей здійснює свою діяльність у різних формах – фондovій, експозиційній, виставковій, науково-дослідній, просвітницькій тощо.

Фондова – створення максимально належних умов зберігання та експонування музейних предметів; облік, каталогізація, науковий опис та всебічне дослідження експонатів; проведення звірок груп зберігання та оцифрування фонду Музею.

Експозиційна – постійне підтримання на належному функціональному рівні постійної експозиції та періодичне її вдосконалення, введення нових інтерактивних елементів; проведення оглядових, тематичних та інтерактивних екскурсій, постійне їх удосконалення, урізноманітнення; розроблення нових форм обслуговування відвідувачів; розроблення та введення в дію віртуальних екскурсій у тривимірному форматі; насичення інформацією сенсорних мультимедійних кіосків, які необхідно придбати надалі.

Виставкова – організація і проведення тимчасових виставок, основою яких є власні експонати, та участь у збірних виставках у співпраці з іншими музеями; створення тимчасових виставок в інших музеях України, міжнародних виставок; підготовка до проведення віртуальних виставок у форматі 3D.

Наукова-дослідна – наукова робота, що спирається на специфіку фондovої колекції й охоплює широке коло проблем з вивчення, консервації, реставрації предметів колекції, їх наукове опрацювання, атрибуцію, підготовку наукових публікацій, концепцій експозицій, тематико-експозиційних планів, а також проведення досліджень у межах науково-дослідної теми «Дослідження історії Чорнобильської катастрофи та її наслідків», що поділяється на підтеми відповідно до наукових інтересів та напрямків роботи кожного наукового співробітника.

Видавнича – публікація результатів науково-дослідної, науково-методичної та просвітницької роботи у вигляді:

- збірників наукових праць;
- наукових записок;
- каталогів;
- путівників, присвячених експозиції музею;
- буклетів, журналів, альбомів;
- монографій;
- науково-методичних рекомендацій;
- іншої друкованої продукції.

Просвітницька – формування та трансляція суми знань щодо причин та наслідків найбільшої ядерної катастрофи світу, заснованих на презентації колекцій Музею, дослідженні окремих експонатів. Різноманітна робота із

шкільною та студентською аудиторіями, участь у музейних проєктах, освітніх програмах.

Музей є державним закладом. Указом Президента України від 25 квітня 1996 року № 288/96 «Про музей «Чорнобиль» музею надано статус національного, а також його підпорядковано Міністерству внутрішніх справ України. Музей є юридичною особою, має рахунки в установах банків України, печатку із зображенням Державного Герба України і своїм найменуванням.

3. Управління та фінансове забезпечення

Керівника закладу на конкурсних засадах призначає Міністр внутрішніх справ України.

Для забезпечення функціонування Музею та здійснення контролю за його діяльністю створюється наглядова рада, персональний склад якої затверджується Кабінетом Міністрів України.

Основне джерело фінансування Музею – Державний бюджет України. Фінансування діяльності Музею як національного закладу проводиться за окремими нормативами, що встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Додатковим джерелом позабюджетного фінансування мають стати музейна крамниця (видавнича та сувенірна продукція), кав'ярня, оренда приміщень для проведення культурних заходів, пов'язаних з проблематикою Музею, залучення коштів за рахунок надходжень із благодійного фонду сприяння розбудові Музею та надання допомоги ліквідаторам, від кола друзів, грантодавців, спонсорів.

4. Фонди Музею

Музей включено до Переліку музеїв та заповідників, в яких зберігаються музейні предмети, що є державною власністю і належать до державної частини Музейного фонду України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 02 грудня 2021 року № 1388.

Згідно зі звітом Музею про рух музейних предметів у 2021 році до складу фонду Музею входить 21 875 предметів (16 987 од. основного фонду, 4621 од. науково-допоміжного фонду та 267 од. обмінного фонду).

Структура фонду Музею

Кількість предметів основного фонду	Кількість предметів науково-допоміжного фонду	Кількість предметів обмінного фонду	Загальна кількість предметів, що пройшли наукову інвентаризацію	Загальна кількість предметів, що не пройшли наукову інвентаризацію
16987	4621	267	21875	-

Структура основного фонду Музею

Письмові (рукописні, друківні)	Речі	матеріали	фотографії	аудио	відео	аудио	відео	фото, кіно	тексти
--------------------------------	------	-----------	------------	-------	-------	-------	-------	------------	--------

Документи	Книги	Газети, журнали						
7156	1422	3178	627	228	533	148	3695	405

Оснoву музейного зібрання становлять фотодокументальні матеріали про аварію на Чорнобильській АЕС 26 квітня 1986 року та про етапи її подолання.

Колекція також містить документи та мапи, у тому числі з грифом обмеження доступу, фотографії, нагороди, твори образотворчого мистецтва (живопис, скульптура), друковані періодичні видання, дозиметричні прилади, спеціальні костюми тощо.

Музейна колекція лише на 40 % свого надбання представлена в експозиції. Більшість експонатів Музею приховані від ока відвідувача через обмеженість місця для демонстрації тимчасових виставок, що є основною перешкодою в задоволенні попиту відвідувача.

Реставрації потребують понад 15 % одиниць основного фонду Музею.

5. Функціональна структура Музею

Музей складається із 4 окремих структурних підрозділів, обслуговуючого персоналу, кожен працівник відповідає за свій напрямок функціонування Музею як єдиного організму.

Сектор науково-дослідної та освітньої роботи. Головні функції полягають у здійсненні науково-методичної, науково-дослідної роботи, пов'язаної з колекціями Музею, та організації науково-освітніх заходів, проведенні практичних та теоретичних досліджень на базі науково-інформаційного центру Музею.

Сектор екскурсійного обслуговування. Головні функції полягають в екскурсійному обслуговуванні відвідувачів та розробленні нових програм екскурсійного обслуговування.

Сектор фондів Музею та експозиційної роботи. Головні функції полягають у зберіганні, обліку, дослідженні та експонуванні тих предметів, що знаходяться у фондах Музею та представлені в стаціонарній експозиції.

Бухгалтерія. Головні функції полягають у забезпеченні належного ведення бухгалтерського обліку, фінансової звітності Музею та контролі за ефективним та економним витрачанням бюджетних коштів.

Обслуговуючий персонал. Головні функції полягають у забезпеченні безперебійного та належного функціонування Музею.

6. Кадрове забезпечення

Станом на серпень 2022 року в Музеї працює 31 особа. Згідно із штатним розписом – 33 штатні одиниці (керівники – 4, керівники структурних підрозділів – 5, фахівці – 8 осіб, професіонали – 4, робітники – 11, технічний службовець – 1).

Вік працівників:

20–35 років – 4 особи;

36–45 років – 7 осіб;

46–60 років – 6 осіб.

Понад 60 років – 14 осіб.

Стаж роботи працівників у музейній сфері:

до 3 років – 7 осіб;

3–10 років – 12 осіб;

понад 10 років – 12 осіб.

У липні 2022 року в Музеї здійснено організаційно-штатні зміни. Планується залучити нових членів до команди Музею та максимально розкривати потенціал кожного з них та стимулювати відповідальних, ініціативних та ефективних працівників.

7. Відвідуваність Музею

За час роботи Музею його відвідало понад 1,6 млн відвідувачів із 120 країн світу. Нову хвилю заінтересованості чорнобильською темою спровокував вихід серіалу HBO Chernobyl. У 2019 році Музей відвідало 79 255 осіб.

Однак з 2020 року спостерігається загальна тенденція зменшення обсягу відвідувачів, що пояснюється запровадженням карантинних заходів та початком збройної агресії Російської Федерації.

Обсяг відвідувачів Музею у 2010–2021 рр.

Роки	Категорії відвідувачів				Усього відвідувачів за рік	Кількість країн походження відвідувачів	Кількість днів, відкритих для відвідувачів
	школярі	студенти	дорослі	іноземці			
2010	14658	8970	8432	18595	50655	43	298
2011	16308	9488	9399	33265	68460	83	295
2012	10032	7133	6638	39291	63094	85	302
2013	10652	6550	7586	43784	68572	72	299
2014	10014	5275	4869	8464	28622	63	298
2015	10059	4229	6177	15298	35763	66	301
2016	18171	7466	8989	33358	67984	81	303
2017	10929	5755	8084	40700	65468	85	303
2018	10825	4592	7226	36191	58834	96	300
2019	12946	7283	9853	49173	79255	98	302
2020	655	632	1471	5773	8531	68	61
2021	2235	1700	2828	9256	16019	85	177

Слід зазначити, що обрахунок загальної кількості відвідувачів Музею за обсягом реалізованих послуг не можна вважати об'єктивним, оскільки окремих квитків на кожний вид послуг, що надаються Музеєм, не виготовлялося.

Таким чином, Музею доцільно змінити підхід до обліку відвідувачів для визначення їх реального обсягу.

Музей є відомчим та виконує представницьку функцію, як один з брендів музеїв України. Це покладає на Музей важливу місію презентації України та українців, яким притаманна здатність відновлюватися і ставати сильнішими після глибоких історичних потрясінь. Музей орієнтується на урядові делегації, дослідників, науковців, групи іноземних туристів.

Переважною цільовою аудиторією Музею є її доросла частина: учнівська і студентська молодь, люди зрілого та літнього віку. Чітко окресленої цільової аудиторії сьогодні Музей не має.

Найближчими роками Музей слід спрямувати свою діяльність на залучення більшої кількості українських відвідувачів, зокрема розширити спектр роботи з дитячою аудиторією.

8. Нормативно-правове забезпечення Музею

У своїй діяльності Музей керується Конституцією України, законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, наказами уповноваженого органу управління, іншими нормативно-правовими актами та Статутом.

Стан правового регулювання функціонування Музею потребує вдосконалення.

Музей не забезпечений базовою документацією, необхідною для подальшого розвитку. Так, відсутній документ щодо стратегічних та операційних цілей Музею, що мав би бути основою для розроблення планів, програм і проєктів розвитку Музею.

Низка чинних документів Музею є морально застарілими та потребують приведення у відповідність до вимог чинного законодавства, серед яких:

Статут Музею;

положення про науково-методичну раду Музею;

положення про фондово-закупівельну комісію Музею.

Музеєм також не забезпечено своєчасне розроблення та затвердження документів, визначених актами законодавства України та Статутом Музею, серед яких:

внутрішня інструкція з обліку музейних предметів;

форми допоміжних облікових документів;

тематико-експозиційний план основної експозиції;

правила відвідування Музею;

положення про атестаційну комісію;

положення про наглядову раду;

положення про науково-інформаційний центр;

положення про проведення конкурсу на заміщення наукових посад Музею.

II. Вихідні положення стану і розвитку Музею

Strengths – Сильні сторони:	Weaknesses – Слабкі сторони:
Музей, що не має аналогів; національний статус; унікальна колекція (22 тис. експонатів); екскурсійне обслуговування здійснюється очевидцями / учасника подій; аудіообслуговування 8 іноземними мовами; вигідне розташування;	Проблема просторово-архітектурного рішення експозиції музею; відсутність бренду; сайт з неактуальним дизайном та слабким функціоналом; неефективна комунікація зі світом та ЗМІ, обмежений обсяг інформації про Музей в інтернеті, обірвана комунікація «музей – відвідувач» на офіційній сторінці НИМ у

лояльна цінова політика	соцмережі «Фейсбук»; застарілі музейні технології; зменшення кількості відвідувачів; вузький асортимент додаткових сервісів (сувеніри, кафе тощо); немасштабні, без інформаційного супроводу та малопомітні для спільноти культурні заходи Музею; низький рівень інформування спільноти про результати науково-дослідної роботи Музею; відсутність чіткого розуміння цільових аудиторій та таргетованої реклами; нерелексивне ставлення до своєї діяльності в культурному просторі; вузький асортимент музейних послуг; відсутність мотиваційних важелів персоналу; низька винагорода персоналу
Opportunities – Можливості:	Threats – Загрози:
Увага до майбутнього України; місце у світовому культурному, зокрема скорботному, туризмі; розширення тематичної структури (атомна енергетика України, ядерний тероризм); міжмузейна співпраця; міжнародний обмін (досвід, виставки, експонати); міждисциплінарні проекти в роботі з колекцією.	Збройна агресія Російської Федерації, зокрема інформаційна; економічна криза.

Підсумовуючи результати SWOT-аналізу, потрібно зауважити, що слабкі сторони домінують. Особливо велика перевага слабких сторін над сильними спостерігається в комунікаційній складовій та якості обслуговування відвідувачів. Частина із числа цих слабких сторін можна буде перетворити в можливості для розвитку Музею. Із числа зовнішніх чинників найбільший позитивний вплив на розвиток Музею справляє підвищена увага до майбутнього України. Наявні також можливості для розширення тематичної структури Музею та висвітлення тем, пов'язаних із вчиненням Російською Федерацією актів ядерного тероризму під час збройної агресії, безпекою розвитку атомної енергетики України.

III. Мета, основні завдання і строки реалізації Концепції

Метою цієї Концепції є:

формування сприятливих умов для активізації розвитку Музею, комплексне осучаснення експозиційного простору та створення безбар'єрного доступу до нього;

закріплення і розвиток ролі Музею як провідного історичного музею України та освітнього центру екологічної культури та культури безпеки життя, що об'єднує на своїй платформі фахівців, вчених, викладачів, експертів та інших

представників громадянського суспільства, створює різноманітні просвітницькі програми для різних верств відвідувачів.

Концепція спрямована на якісну та всебічну трансформацію Музею, що забезпечить виконання таких базових завдань:

реставрація будівлі Музею з пристосуванням до потреб осіб з інвалідністю;
упровадження сучасних інженерних рішень та технологій, спрямованих на підвищення енергетичної ефективності, досягнення енергетичної незалежності, безпеки та створення комфортних умов для відвідувачів;

організаційне вдосконалення експозиції, технологічне оснащення атрактивними та інтерактивними елементами (інсталяціями);

публічний ребрендинг Музею;

створення суспільного простору для спілкування та взаємозбагачення;

інтеграція Музею в інформаційне середовище та розширення віртуальної аудиторії;

удосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності Музею;

поступове досягнення безбар'єрності Музею;

активізація науково-дослідної, видавничої та інформаційно-просвітницької діяльності;

створення креативного музейного продукту та розширення сфери діяльності Музею шляхом розробки нових додаткових послуг (інформаційних, освітніх, розважальних тощо);

застосування сучасних ІТ-технологій з обліку, збереження та популяризації фондової колекції;

формування професійного середовища Музею з акцентом на ефективне використання потенціалу кожного працівника;

орієнтація на відвідувача;

перехід до стратегічного планування розвитку Музею;

формування стійкого міжнародного партнерства заради розвитку Музею;

генерація додаткових джерел фінансування для реалізації музейних програм і проєктів;

створення громадських інституцій при Музеї, зокрема, з метою правового та соціального захисту учасників ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, та кола друзів;

розбудова ефективної співпраці з профільними державними органами влади та органами місцевого самоврядування щодо надання допомоги в розв'язанні питань осучаснення та розвитку Музею в межах наявної компетенції.

Реалізація Концепції триватиме до кінця 2025 року і здійснюватиметься в три етапи: перший етап – 2022–2023 рр., другий – 2024 р., третій – 2025 р.

IV. Нові бачення сучасного музею

1. Основні цінності

Повага, гідність, чутливість. Музей виявляє шанобливість, увагу та визнання особистого внеску учасників ліквідації в подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, а також поважає думку та ставлення до трагедії кожного із своїх відвідувачів, благодійників, партнерів, волонтерів і працівників.

Доступність та інклюзивність. Музей принципово відкритий для широкого доступу до ідей, концептів, колекцій, програм, простору, команди, кола друзів. Активно працює над задоволенням особливих потреб відвідувачів з фізичними та ментальними вадами та інших маломобільних груп.

Партнерство й довіра. Музей співпрацює з іншими музеями як в Україні, так і за кордоном з питань, пов'язаних з чорнобильською тематикою та проблемами ядерної безпеки, навчальними закладами, громадськими організаціями, формальними та неформальними творчими об'єднаннями і туристичним бізнесом, прагне до роботи у складі профільних міжнародних організацій за принципом взаємовигоди й довіри.

Досконалість і професійність. Музей запроваджує високі стандарти обслуговування відвідувачів, управління персоналом, зібранням, програмами, послугами й продуктами, стимулює невинний індивідуальний та інституційний розвиток.

Креативність та інноваційність. Музей знаходить нові можливості та інноваційні шляхи в роботі, активно впроваджує сучасні інформаційні технології, охоче стає місцем творчих та інтелектуальних експериментів задля створення високоякісного музейного продукту та надання відвідувачам найкращих послуг.

Гнучкість і динамічність. Музей активно та своєчасно реагує на мінливі й специфічні потреби своїх спільнот, іде в ногу із часом, легко адаптується до зміни форм обслуговування.

2. Місія

Допомогти усвідомити наслідки найбільшої ядерної катастрофи світу через можливість познайомитися ближче з долями тисяч людей – учасників, свідків і жертв.

Допомогти зрозуміти необхідність примирення між суспільством, наукою і технологіями, які ставлять під загрозу існування нашої планети.

Не дати світові забути уроки Чорнобильської трагедії, яка повинна стати попередженням для нас і наших нащадків.

Розвінчати міфи, якими оповита тема ядерної енергетики, радіації та Чорнобильської катастрофи.

Відігравати провідну роль у трансформації ставлення людей до Чорнобильської катастрофи та ядерної безпеки – від подолання травм минулого до творення безпечного майбутнього.

Застерегти світову спільноту від можливих катастрофічних наслідків ядерного тероризму.

3. Візія

Місце пам'яті героїзму та самовідданості ліквідаторів аварії на Чорнобильській АЕС;

сховище унікальних реліквій, пов'язаних із Чорнобильським Поліссям;

лабораторія сучасних досліджень та експериментів;

простір для вільного діалогу про атомну енергетику, радіаційну безпеку, відповідальність влади перед своїми громадянами;

відправна точка масштабних проєктів, пов'язаних із чорнобильською темою.

4. Цільові аудиторії

Цільові аудиторії важливі для Музею:
 ліквідатори аварії на Чорнобильській АЕС та їхні родини;
 школярі, студенти, молодь;
 представники середнього класу;
 творча інтелігенція, інтелектуали;
 журналісти, медійники;
 дослідники й науковці;
 музейні фахівці;
 викладачі, вчителі, митці;
 внутрішні та іноземні туристи;
 члени урядових та іноземних делегацій.

V. Очікувані результати

Реалізація Концепції сприятиме осучасненню Музею відповідно до його місії та надасть змогу до 2026 року перетворити Музей на:

інтерактивний;
 інтердисциплінарний;
 мультимедійний;
 медіатизований;
 діджиталізований;
 багатомовний;
 атрактивний;
 клієнторієнтований;
 фінансово стабільний;
 забезпечений кадрами, технічним оснащенням і необхідними ресурсами.

Індикатори реалізації Концепції:

1. Затверджено стратегію розвитку Музею, маркетингову та комунікаційну стратегії.
2. Розроблено книгу-путівник (бренд-бук) Музею;
3. Кількість та рівень проведених, реалізованих заходів / проектів / виставок / наукових конференцій, семінарів.
4. Кількість залучених учасників та інституцій.
5. Кількість відвідувачів.
6. Розмір та склад колекції (за напрямками).
7. Кількість залучених експонатів.
8. Відсоток оцифрування фондів Музею.
9. Відсоток фондової колекції, доступної в онлайн-режимі.
10. Рівень комфорту музейного простору (зона гостинності для інформування, відпочинку та спілкування відвідувачів).
11. Кількість власних та партнерських програм.
12. Кількість підготовлених та виданих наукових публікацій, методичних, інформаційних, навчальних та інших матеріалів.
13. Кількість навчальних закладів, закладів вищої освіти – партнерів тощо.

14. Кількість заходів, у яких брали участь працівники Музею з метою фахового розвитку (тренінги, стажування).

15. Кількість здійснених мотиваційних заходів (бонуси, доплати, додатковий відпочинок тощо).

16. Виручка за видами діяльності.

17. Структура позабюджетних коштів: крамниця, кав'ярня, сувеніри, друк, конференцсервіс тощо.

18. Сукупний дохід, відсоток залучених коштів.

19. Час перебування відвідувачів.

20. Середній чек.

21. Рівень задоволення потреб відвідувачів.

22. Відсоток повторних відвідувань.

23. Проведення часткової реекспозиції.

24. Оновлення вебсайту Музею, створення офіційного Ютуб-каналу і динамічних сторінок у соцмережах.

25. Багатомовний екскурсійний супровід та етикетаж постійної експозиції Музею.

26. Наявність зовнішньої реклами Музею та орієнтаційних знаків у міському просторі Києва.

27. Широкий асортимент сувенірної, книжкової й інформаційно-аналітичної продукції.

28. Є-Музей, 3D-Музей (сучасний віртуальний тур, онлайн-виставки тощо).

29. Зростаюча популярність Музею з поступовим збільшенням кількості відвідувачів у 3-5 разів у порівнянні з 2022 роком.

30. Мережа міжнародних зв'язків як засіб культурної дипломатії.

Для оцінки стану розвитку Музею та виконання базових завдань, визначених цією Концепцією, використовуватимуться контрольні показники розвитку Музею у 2022 році, а також індекси профільних міжнародних та національних рейтингів.

Реалізація Концепції здійснюється відповідно до плану заходів з її реалізації із зазначенням виконавців, відповідальних за здійснення конкретних заходів, обсягу фінансових ресурсів і строків виконання, який щороку (за потреби) коригується за результатами оцінки його виконання.

VI. Обсяг фінансових, матеріально-технічних і трудових ресурсів

Реалізація Концепції здійснюється за рахунок коштів державного бюджету та інших джерел, не заборонених законодавством. Обсяг фінансових, матеріально-технічних і трудових ресурсів, необхідних для реалізації Концепції, визначається щороку з урахуванням можливостей державного бюджету, розміру міжнародної технічної допомоги та аналізу потреб на реалізацію Концепції.
